

UOT: 631.

ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADI BÖLGƏSİNDƏ DƏNLI BİTKİLƏRİN GÜBRƏLƏNMƏ SİSTEMİ

Q.M.ƏLİYEV, E.F.İLYASOV

Şəki Regional Aqrar Elm və İnnovasiya Mərkəzi

Məqalədə Şəki-Zaqatala bölgə şəraitində payızlıq dənli bitkilərin gübrələmə sistemi və gübrə normalarını tətbiqi üsulları haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: buğda, gübrə, sələf, sort, norma, doza.

Hal-hazırda yaradılmış buğda sortları hektardan 60-70 sentner və daha çox məhsul vermək imkanına malikdir. Lakin fermerlərin istifadəsində olan torpaqların demək olar ki, əksər hissəsinə son 20 ildə mineral, üzvi və yaşıllıq gübrələr verilmədiyindən torpaqda humus və əsas qüvvə elementləri xeyli azalmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq bölgə üzrə payızlıq dənli bitkilərin aşağıdakı kimi gübrələnməsinin vacibliyi qeyd olunur.

“Şəki-Zaqatala bölgəsində “Bərəkətli-95” bərk buğda “Aran”, “Azəri”, “Mirbəşir-128”, “Əzəmətli-95” yumşaq buğda sortları payızlıq buğda və qarğıdalı sələflərindən sonra səpilərsə hər hektardan 40-45 sentner məhsul almaq üçün hər hektara (təsiredici maddə hesabı ilə) 100 kq azot, 60 kq fosfor, 45 kq kalium gübrələri –fiziki çəkiddə 300 kq ammonium nitrat, 300 kq dənəvər sadə superfosfat, 100 kq kalium sulfat və ya 75 kq kalium xlorid vermək lazımdır.

Tütün və paxlalı bitki sələflərindən sonra yuxarıda göstərilən sortlar becərildikdə hər hektardan 40-45 sentner məhsul almaq üçün hektara (təsiredici maddə hesabı ilə) 90 kq azot, 45 kq fosfor, və 45 kq kalium, fiziki çəkiddə 265 kq ammonium şorası, 225 kq dənəvər sadə superfosfat, 100 kq kalium sulfat və ya 75 kq kalium xlorid verilməlidir. Göstərilən bölgələrdə kalium və fosfor gübrələri əsas şum altına və yaxud səpinqabağı maladan əvvəl verilməlidir ki, bitkilər bütün vegetasiya müddətində ondan istifadə edə bilsinlər.

Çünki, fosfor və kalium torpağın uducu kompleksi tərəfindən udulur və aşağı qatlara çətin hərəkət edir. Respublikanın bu bölgəsində isti düşən kimi torpağın 0-5 sm qatı tez quruyur və payızlıq buğdanın 0-5 sm dərinlikdə yerləşən kök sistemi qida maddələrində yaxşı istifadə edə bilmir.

Azot gübrəsinin isə illik normasının 25-30%-ni səpin qabağı, qalan hissəsi isə erkən yazda yemləmə şəklində vermək lazımdır.

Yuxarıda göstərilən iqtisadi bölgənin hamısında səpinlə birlikdə 100 kq nitro ammoska və ya nito

foska verdikdə səpinqabağı azot gübrəsi verməyə ehtiyac qalmır, həmçinin şum altına verilən fosfor və kalium gübrələrinin illik norması 2 dəfə azaldılır. Əgər səpinlə birlikdə ammosfos və diammosfos verilərsə (hektara 100 kq) onda səpinqabağı azot gübrəsi və ümumiyyətlə fosfor gübrəsi verməyə ehtiyac qalmır. Səpinlə birlikdə ona görə 100 kq gübrə tövsiyyə edilir ki, yeni toxum səpənləri 100 kq-dan az gübrə normasına nizamlamaq çətinləşir.

Hal-hazırda Respublikada torpaqların kimyəvi tərkibini təhlil edərək kənd təsərrüfatı bitkiləri üçün tələb olunan gübrə normalarını müəyyənləşdirən torpaq analizi laboratoriyası vardır.

Bu laboratoriyalarda dənli bitkilərdə keyfiyyətli və yüksək məhsul almaq üçün əsas qida maddələrinin (azot, fosfor və kalium) torpaqdakı miqdarı təyin edilir, tələb olunan gübrələrin norma və nisbətləri müəyyənləşdirilir. Bunun üçün torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq torpaqdan və gübrədən istifadə əmsalı öyrənilməlidir.

Çoxillik nəticələrə əsasən müəyyən edilmişdir ki, torpaq-iqlim şəraitindən, gübrələrin norma və nisbətlərindən asılı olaraq payızlıq buğdanın qida maddələrini torpaqdan və gübrədən mənimsəmə əmsalı müxtəlif olur.

Torpaqdan mənimsəmə əmsalı: № -25-35 %, P_2O_5 -60-75% və K_2O -9-11%.

Gübrələrdən mənimsəmə əmsalı : №-55-75%, P_2O_5 -45-55% (sonrakı təsiri nəzərə almaqla) və K_2O -70-80%

Torpağın tipindən, aqrotexniki qulluq işlərindən, sortlardan asılı olaraq, məhsuldarlıq müxtəlif olur və 1 sentnerdən və müvafiq miqdarda küləşlə aparılan qida maddələrinin miqdarı müxtəlif olur.

Aşağıda göstərilənlərə əsasən, yəni payızlıq buğdanın torpaqdan və gübrədən mənimsəmə əmsalı nəzərə alınaraq, həmçinin torpaqda olan əsas mənimsənilən azot, fosfor və kaliumun miqdarı müəyyənləşdirilməklə YGAİ və YETŞÇİ-nin metoduna əsasən gübrə norması hesablanır.

Bir sentner əsas və müvafiq miqdarda əlavə məhsulun əmələ gəlməsinə qida sərfi, kq-la

№	NÖV VƏ SORT	Qida sərfi kq/sentner		
		N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1.	Ucaboylu , dən məhsulu 35-40 s/ha olan: “Mirbəşir-50”, “Bazostaya-1”, “Şərq”, “Mugan”	3.5-4.5	1.4-1.6	3.4-4.1
2.	Qısa boylu, məhsuldarlığı 70-80 s/ha olan: “Azəri”, “Bərəkətli-95”, “Mirbəşir-128”, “Əzəmətli-95”, “Əkinçi”, “Aran”, “Qobustan” və s.	2.8-3.2	0.8-1.05	2.9-3.1

Qeyd : nəticələri Respublikanın torpaq-iqlim şəraitində qida rejimlərində aparılan xeyli sayda təcrübələrdən orta qiymətlərə əsasən götürülmüşdür.

$$D = \frac{(100 \cdot B) - (30 \cdot P \cdot K_p)}{K_y}$$

Burada : D-tələb olunan gübrə norması, kq/ha
K_y

B-bitki ilə aparılan qida maddəsinin miqdarı (əsas və əlavə məhsulla), kq/ha

P-torpaqda asan mənimsənilən qida maddələrinin miqdarı, 100 qram torpaqda, mq

K_p- qida maddəsinin torpaqdan istifadə əmsalı %

K_y- gübrədən istifadə əmsalı %

50 sentner payızlıq buğda dənə almaq üçün tələb olunan gübrə norması :

P-torpaqda asan mənimsənilən azotun (N₀-hidroliz olunan) miqdarı, 100 qramda 5.5 mq

K_p-torpaqdan mənimsənilmə əmsalı tutaq ki, 35%

B-bitki ilə aparılan miqdar (1sentner əmələ gəlməsinə 2,9 kq)

K_y-gübrədən istifadə əmsalı, 75%

Onda :

$$N \text{ gübrəsi} = \frac{(100 \times B) - (30 \times P \times K_p)}{K_y} = \frac{(100 \times 145) - (30 \times 5.5 \times 35)}{75} =$$

$$\frac{14500 - 5775}{75} = \frac{8725}{75} = 116 \text{ kq / ha}$$

Deməli, hektarda 50 sentner dən məhsulu almaq üçün hektara təsiredici maddə hesabı ilə 116 kq azot gübrəsi tələb olunur. Lakin həmin miqdar gübrəni erkən yazda bir dəfəyə verilsə bitkilərin inkişafına mənfi təsir göstərər. Ona görə də sələf bitkisindən asılı olaraq bu gübrə normasını iki dəfəyə vermək məsləhətdir. Sələfi paxlalı bitkilər olan sahələrdə erkən yazda (fevral ayının 15-dən başlayaraq sahəyə çıxmaq mümkün olan kimi 60-70%), qalanı isə boruya çıxma fazasında. Qarğıdalı və taxıl sələflərindən sonra isə illik normanın 25-30%-ni payızda səpinqabağı, qalan hissəsi isə erkən yazda vermək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1.N.Səfərov, Ə.Pişnamazov, “Bitkiçilik” dərslik. Bakı 1966. 2.К.Н.Кереев, “Биологические основы растениеводства” Москва, 1975. 3.Azərbaycan elmi-Tədqiqat Əkinçilik İnstitutu “Suvarma şəraitində tarla bitkilərinin becərilməsinə dair tövsiyələr” “Müəllim” nəşriyyatı, Bakı-2012.

Система внедрения удобрений злаковым культурам в Шеки-Загатаальском экономическом регионе.

Г.М.Алиев, Е.Ф.Ильясов

В статье дается подробная информация о методах системы удобрений и применении норм удобрений озимым зерновым культурам в Шеки-Загатаальском регионе.

Ключевые слова: пшеница, удобрение, предшественники, сорт, норма, доза.

The system of introduction of fertilizers to grain crops in the Sheki-Zagatala economic region.

G.M.Aliyev , E.F.Ilyasov

The article provides detailed information on the methods of the fertilizer system and the application of fertilizer norms for autumn grain crops in the Sheki-Zagatala region.

Key words : wheat, fertilizer, predecessors, variety, rate, dose.